

**XI-XIII. Yüzyıllarda
TÜRK-GÜRCÜ İLİŞKİLERİ**

YAYIN NO: 1085

XI-XIII. Yüzyıllarda
TÜRK-GÜRCÜ İLİŞKİLERİ
İbrahim Tellioglu

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Serander 2009
Bilge Kültür Sanat'ta 1. Basım: Eylül 2022

ISBN: 978-625-7201-85-8

Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

**XI-XIII. Yüzyıllarda
TÜRK-GÜRCÜ İLİŞKİLERİ**

İBRAHİM TELLİOĞLU

İbrahim TELLİOĞLU

Genel Türk Tarihi uzmanıdır. 2002 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Salim CÖHCE danışmanlığında *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler* konulu tezini tamamlayarak bilim doktoru unvanı aldı. 06.04.2006'da Genel Türk Tarihi bilim alanında doçent olan, 28.07.2011'de aynı anabilim dalında profesör kadrosuna atanan İbrahim TELLİOĞLU, hâlen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İbrahim TELLİOĞLU'nun, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler* (Trabzon 2006), *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri* (Trabzon 2009), *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)* (Trabzon 2009), *İlk Çağdan Osmanlılara Samsun* (Samsun 2013), *Türk-Ermeni İlişkileri ve 1915 Olayları* (Trabzon 2015), *Tarih Boyunca Karadeniz* (Trabzon 2015), *Orta Çağda Türkler Ermeniler Gürcüler* (İstanbul 2019) ve *Fethedilenlerin Gözüyle Anadolu'nun Fethi* (İstanbul 2020) isimli kitaplarının yanı sıra özellikle Karadeniz ve Kafkasya tarihine ilişkin çok sayıda yayımlanmış makalesi ve bildirisi bulunmaktadır. Ayrıca *Türk-Gürcü İlişkileri: Tarih ve Çağdaşlık* (Trabzon 2017), *Türk-Gürcü İlişkilerinin Kaynakları* (Trabzon 2018), *Tarih Boyunca Çarşamba* (Samsun 2019), *Orta Çağda Türk-Gürcü İlişkileri* (Gori 2019) ve *Yeni ve Yakın Çağda Türk-Gürcü İlişkileri* (Trabzon 2020), *Kafkasya'da Barış Arayışları* (Gori 2021), *Tarih Boyunca Tekkeköy* (Trabzon 2021) kitaplarına editörlük yapmıştır. Yazarın yayınevimizden neşredilen *Fethedilenlerin Gözüyle Anadolu'nun Fethi* isimli kitabı, Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2020 yılın inceleme eseri ödülüne layık görülmüştür.

Rahmetli Hocam
Prof. Dr. Enver KONUKÇU'nun aziz hatırasına ithaftır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	11
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR	13
GİRİŞ	27

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-GÜRCÜ İLİŞKİLERİNİN YENİDEN BAŞLAMASI

A- KAFKASLARIN GÜNEYİNDE TÜRK AKINLARI DÖNEMİ	49
a- XI. Yüzyıl Başlarında Gürcülerin Durumu	49
b- Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya Yaptığı Keşif Seferi ve Gürcüler	52
c- Selçuklular Doğu Anadolu Kapılarındaiken Gürcüler Arasındaki İç Çekişmeler: IV. Bagrat (1027-1072) Dönemi	59
ç- Selçuklu Emîr ve Beylerinin Bizans'la Mücadeleleri ve Gürcüler	63
d- Gence'nin Selçuklular Tarafından Zaptı ve Bölgede Gürcü Yayılmalarının Durdurulması	67
B- GÜRCÜLERİN SELÇUKLU HÂKİMİYETİ ALTINA ALINIŞI	69
a- Sultan Alp Arslan'ın Gürcüler Üzerine Yaptığı Seferler	69
b- Melikşah'ın (1073-1092) Kafkasların Güneyinde Hâkimiyetini Tesisi	77
c- Ebu Yakub ve İsa Börü'ye Bağlı Türkmenlerin Bölgeye Yerleşmesi	81

İKİNCİ BÖLÜM

GÜRCİSTAN'IN KURULUŞU VE TÜRKLER

A- IV. DAVID'İN GÜRCÜ BİRLİĞİNİ SAĞLAMASI	86
a- XI. Yüzyıl Sonlarında Gürcü Siyasî Yapılanması	87
b- IV. David'in Gürcü Birliğini Tesis Etmek Üzere Harekete Geçiş	90

c- Kıpçakların David'e Sağladığı İmkânlar	92
ç- Gürcü Siyasî Hâkimiyetinin Yükselişi	94
B- KRAL DAVID'İN ÖLÜMÜ VE GÜRCİSTAN'DA	
İÇ KARIŞIKLIKLAR	101
a- IV. David'in Ölümü ile Başlayan Taht Kavgaları	101
b- Doğu Anadolu ve Azerbaycan'daki Türk Siyasî	
Teşekküllerinin Gürcülerle Mücadelesi	103
c- Gürcistan'da İç Karışıklıkların Başlaması	106
C- KRALİÇE TAMARA DÖNEMİ (1184-1213)	108
a- Gürcü Devletinin Yeniden Yapılanması:	
Kıpçakların Sonu	108
b- Tamara Döneminde Gürcistan'ın Türkiye	
Selçuklularıyla Münasebeti	111
c- Gürcülerin Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya	
Yönelik Faaliyetleri	117
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MOĞOLLARIN ORTADOĞU'YA YÖNELDİĞİ DÖNEMDE	
TÜRK-GÜRCÜ İLİŞKİLERİ	
A- TÜRK-GÜRCÜ İLİŞKİLERİNDE CELÂLEDDİN	
HARZEMŞAH FAKTÖRÜ	122
a- Celâleddin Harzemşah'ın Bölgeye Gelişi	122
b- Tiflis'i Gürcülerden Geri Alışı	125
c- Alâeddin Keykubâd'la Münasebetleri	129
ç- Yassıçemen Savaşı Sonrasında Türk-Gürcü Mücadelesi	132
B- MOĞOLLARIN ORTADOĞU'DA ETKİLİ OLMAYA	
BAŞLAMASI	135
a- Moğolların Gürcistan ve Anadolu'yu İşgali	135
b- İlhanlılar Devrinde Türk-Gürcü İlişkileri	138
SONUÇ	143
BİBLİYOGRAFYA	147
İNDEKS	155

ÖNSÖZ

Türklerin, tarihin en eski çağlarından bugüne kadar geçen sürede Çin Seddi kıyılarından Atlas Okyanusu'na, Tuna'dan Hind Okyanusu'na yine Sibiry'a'dan Hindistan'daki Dekken Yaylası'na kadar uzanan sahada etkili oldukları bilinmektedir. MÖ I. binden itibaren bu etkiyi Karadeniz'in doğusuyla Hazar Denizi arasında kalan sahada da görmek mümkündür. Nitekim bir Türk grubu oldukları günümüzde büyük ölçüde kabul edilen Kimmerlerin, MÖ VIII. yüzyılda Kafkas dağlarının güneyindeki düzlüklere indiği ve yöredeki siyasî-demografik yapıyı baştan sona değiştirdiği bilinmektedir. Tarihte Türk-Gürcü ilişkilerini de bu Kimmer akınlarıyla başlatmak mümkündür. Bu ilişki, daha sonraki devirlerde de bugünkü Gürcistan'ı oluşturan topraklarda İskit, Kıpçak ve Hazarların yerleşmesinin yanında Doğu Anadolu bölgesinde tesis edilen çeşitli Türk hâkimiyetleri vasıtasıyla günümüze kadar sürecektir.

Türk-Gürcü ilişkilerinin XI-XIII. yüzyıllar arasındaki seyri her iki milletin özellikle de Gürcülerin tarihi açısından büyük bir önem taşır. Bu dönem aynı zamanda Türklerin, Gürcülerin tarihinde en çok yer işgal ettiği devir olarak da göze çarpar. XI. yüzyıl başlarında Gürcüler müstakil bir devlet ve kendilerine özgü bir ülke meydana getirme gayreti içerisindeyken bir de Anadolu kapılarına dayanan Türkmenlerle uğraşmak zorunda kaldılar. Dolayısıyla bir müddet sonra Anadolu ve başta Azerbaycan olmak üzere Kafkas dağlarının güneyindeki bölgeyi büyük ölçüde bir Türk yurdu hâline getirirken Türklerin karşısına çıkan üç milletten biri, hatta birincisi Gürcüler olmuştur. Buna karşılık Gürcülerin belirli bir yurt parçası üzerinde bayağı önemli bir siyasî güç olarak ortaya çıkışlarında Hristiyanlık dışında dayandıkları en önemli unsurlardan birisi yine Türkler olmuştur. Bugün hiçbir araştırmacı Gürcü devleti ve Gürcistan'ın ortaya çıkışında bir Türk boyu olan Kıpçakların rolünü yadsıyamaz. Ancak bu dönem gerek ülke içinde gerekse ülke dışında yeterince ele alınmamış,

sadece çeşitli araştırmalarda konuya nispeti ölçüsünde değinilip geçilmekle yetinilmiştir. Yurt içinde Türkiye'nin çevresinde yer alan halklarla Türklerin tarihi münasebetleri hakkındaki araştırmalara yeni başlanmıştır. Ancak Gürcistan'ın belirli bir yurt olarak ortaya çıkışı gibi çok önemli hususları da içeren bu dönemin Gürcü ve diğer tarihçiler tarafından da yeterince işlenmemiş olmasını anlamak mümkün değildir. Bu ihtiyaç böyle bir araştırma ile karşılanmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlarken, ailesi tarafından KTÜ'ne bağışlanan kütüphanesinden özellikle Arapça kaynaklar hususunda istifade ettiğim Prof. Dr. Osman TURAN'ı rahmetle yâd etmek isterim. Ayrıca gerek konu seçimi aşamasında gerekse karşılaşılan çeşitli ilmî problemlerin çözümünde büyük desteğini gördüğüm hocalarım, Prof. Dr. Enver KONUKÇU ve Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye ne kadar teşekkür edilse azdır.

Trabzon-2009
İbrahim TELLİOĞLU

KISALTMALAR

- BHJ** : University of Birmingham Historical Journal.
- Bkz./bkz.** : Bakınız.
- BTTD** : Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.
- DTCFD** : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.
- GJ** : The Geographical Journal.
- nşr.** : Neşreden.
- SAD** : Selçuklu Araştırmaları Dergisi.
- s.** : Sayfa.
- TD** : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.
- TED** : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi.
- TM** : Türkiyat Mecmuası.
- TSD** : Tarih Semineri Dergisi.
- vd.** : Ve devamı, ve diğerleri.

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

XI.-XIII. yüzyıllar arasında Türk-Gürcü ilişkileri konusunu aydınlatacak yeterli kaynak bulunmaktadır. Gürcü, Ermeni, Süryanî ve Arap dillerinde meydana getirilmiş olan bu eserlerin bazıları, muahhar dönemlere ait olmakla birlikte büyük çoğunluğu bu araştırmada ele alınan devirde kaleme alınmıştır ki olayların birinci elden tanığı durumundadır. Buna karşılık çalışılan dönemde Türk-Gürcü ilişkilerine dair yeterli araştırmaların olduğu söylenemez. Ancak birtakım araştırmalarda ele alınan konu ile ilişkileri nispetinde XI-XIII. yüzyıllarda Türk-Gürcü münasebetlerine ait önemli bilgiler de mevcuttur.

A- KAYNAKLAR

XI-XIII. yüzyıllar arasında Türk-Gürcü ilişkilerine dair her ne kadar tarihin kaynakları arasında yer alan meskûkat, onomastik, epigrafik hususlarda herhangi bir kaynak bulunmamakla birlikte ele alınan dönemi aydınlatacak diğer kaynaklar mevcuttur.

Kafkas sıradağlarının güneyinde, Karadeniz'in doğusundan Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan sahanın XI-XIII. yüzyıllar arasındaki tarihi, öncelikle bölge halklarının birbirleriyle mücadeleleri ve Bizans Devleti'yle Türk unsurlar gibi dış güçlerin yöreye müdahalelerinden oluşur. Bu mücadelelere dair yeterli bilgi veren kronik, genel tarih kitabı vb. kaynaklar vardır. Dolayısıyla XI-XIII. yüzyıllar arasındaki Türk-Gürcü ilişkilerini istenilen ölçüde aydınatabilecek verilere sahip bulunmaktadır. Ele alınan dönemde yöre halkları büyük oranda Hristiyan topluluklar olmasına karşılık dış güç olarak döngüye müdahil olan Türkler İslam cemaatini oluşturan milletler arasında yer almaktaydı. Bu hâl, kaynakların tasnifinde de dikkate alınabilecek önemli bir husustur. Dolayısıyla XI-XIII. yüzyıllar arası Türk-Gürcü ilişkilerinin belli başlı kaynaklarını iki grupta toplamak mümkündür.

1- Hristiyan Topluluklara Ait Kaynaklar

XI-XIII. yüzyıllar arası Türk-Gürcü ilişkileri hakkında bilgi veren kaynakların tamamına yakınının kiliselerde ve dinî duygu yoğunluğu içerisinde meydana getirildikleri görülmektedir. Bunlar, Gürcü, Ermeni, Süryanî ve Bizans kaynakları olarak tasnif edilebilir.

XI-XIII. yüzyıl Türk-Gürcü ilişkilerine dair bilgi veren en önemli kaynak, söz konusu dönemde ortaya çıkan gelişmelerin taraflarından birisi olan Gürcülerin meydana getirdiği *K'art'lis Chovreba*'dır. Ele alınan konuyla ilgili geniş ve ayrıntılı bilgileri ihtiva eder. Bu eser, anonim bir kroniktir. XVIII. asırda Gürcü Kralı Vakhtang'ın emri ile halk arasında dilden dile dolaşan bilgilerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Derlenmesi sırasında Gürcü kilisesinin kayıtlarından da istifade edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kayıtlar, *K'art'lis Chovreba*'nın geç bir dönemde kayda geçirilmiş olmasının yaratacağı sakıncaları bertaraf edebilecek bir niteliği haizdir. Başka deyişle bu kilise kayıtları, söz konusu eserin ele alınan döneme ait bilgilerini bir efsane, rivayet olmaktan çıkarmakta, tam anlamıyla bir tarih kaynağı olma hüviyeti kazandırmaktadır.

K'art'lis Chovreba'nın Batı dillerine pek çok çevirisi yapılmıştır. Son zamanlarda tıpkıbasımı da yapılan¹ bu eserin 1849'da Saint-Petersburg'da M. Brosset tarafından yapılan Fransızca çevirisi aynı zamanda gerekli notlarla da zenginleştirilerek yayımlanmıştır. Eserin Batı dillerindeki ilk neşri olan bu çeviri, ilim âleminin günümüzde en çok itibar ettiği yayındır. M. Brosset'in iki ciltte topladığı bu eserin birinci kısmı, en eski çağlardan 1469'a kadar olan dönemi içine alır.² Çalışılan konuyla ilgili gerekli bilgiler, bu bölümde yer almaktadır. *K'art'lis Chovreba*'nın birinci kısmı, M. Brosset'in yayını esas alınarak H. D. Andreasyan tarafından Türkçeye de çevrilmiştir. 1212 yılına kadar olan kısmın Fransızcadan yapılan bu tercümesi E. Merçil tarafından ilave edilen notlarla yayımlanmak suretiyle Türk ilim âleminin dikkatine sunulmuştur.³ Bu çalışmada 1212'ye kadar olan kısımda Türkçe

1 Bkz. **K'art'lis C'xovreba I-II** (nşr. S. H. Rapp), New York 1998.

2 Bkz. M. Brosset, **Histoire de la Georgie, I**, Saint-Petersburg 1849.

3 Bkz. **Gürcistan Tarihi** (nşr. H. D. Andreasyan - E. Merçil), Ankara 2003.

tercümesinden, sonrası için ise Brosset'in 1849 çevirisinden yararlanıldığı gibi, Giorgi Lasha dönemi (1213-1222) hakkında yapılan İngilizce neşirden de⁴ istifade edilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin ortaya çıkışından hemen önce Azerbaycan ve Anadolu'ya yayılmaya başlayan Türkmenlerin faaliyetleriyle birlikte Gürcülerin siyasî, sosyal ve ekonomik durumuna dair ayrıntılı bilgilerin de yer aldığı *K'art'lis Chovreba*'da Büyük Selçuklu Devleti'nin bölgedeki faaliyetleri daha sonra Türkiye Selçuklularıyla Celâleddin Harzemşah'ın bölgedeki faaliyetleri hakkında geniş bilgi bulunur. Bu bilgiler, büyük oranda Ermeni-Süryanî kaynaklarıyla İslam kaynaklarının verdiği bilgilerle uyuşmaktadır. Ancak *Anonim Gürcü Tarihi*'nde var olan bunların dışındaki bazı ayrıntı ve bilgiler de önemlidir. Mesela Moğolların önünden kaçan Karahan idaresindeki altmış bin Türkmen'in bugünkü Gürcistan üzerinden Anadolu'ya girdiği yönündeki bilgileri diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Kıpçakların Gürcistan'daki faaliyetleri hakkında da bu eser başlıca ana kaynak hüviyetinde olup söz konusu Türk grubunun yöredeki etkinliği hakkında en geniş bilgileri ihtiva eder. Diğer yandan *K'art'lis Chovreba*'da, Gürcülerin zafer ya da yenilgilerinin mübalağalı şekilde anlatıldığı da kaydedilmelidir. Dönemin kaynaklarında yer almayan bilgilere rastlanılan bu eserde, belge gösterilmeksizin çeşitli abartmalar yapılmasını yazıldığı dönemin şartlarına, bilhassa da kilisenin etkisine bağlamak yanlış olmaz. Ayrıca bu eser, SSCB devrinde hazırlanan ve daha çok politik fikir spekülasyonlarından ibaret olan değerlendirmelerin toplandığı Gürcü tarihlerinde yer alan bilgilerin gerçek dışılığını ortaya koymak bakımından da önemlidir.

Kilise kayıtları ve sözlü rivayetlere dayanan *K'art'lis Chovreba* dışında Gürcü yazarlarının dönemlerini anlatan kaynaklar da mevcuttur. Bunlardan Kral David (1089-1125) dönemine ait olup onun ölümünü müteakip derlenerek kaleme alınan anonim *Kralın Kralı David'in Tarihi* adlı eser,⁵ bu kralın iktidarı sırasında

4 Bkz. **The Georgian Chronicle The Period of Giorgi Lasha** (nşr. S. Qaukhchishvili - K. Vivian), Amsterdam 1991.

5 Bkz. Robert W. Thomson, **Rewriting Caucasian History**, Oxford 1996, s. 309-353.

Türk-Gürcü ilişkileri hakkında çok önemli bir kaynaktır. Özellikle Kıpçakların faaliyetleri dönemin tanıkları tarafından bütün açıklığıyla ortaya konulmaktadır. Leonti Mvoreli'nin *Kartli'nin Kitabı* adlı eseri ise, 786'da başlayıp Melikşah'ın Gürcü seferine kadar olan dönemi anlatır. Bu eserde, Selçukluların Gürcüler üzerine faaliyetleri yakından izlenebilir.⁶ Her iki kaynağın Ermenice nüshalarında *K'art'lis Chovreba*'da bulunmayan bilgilerin de eklenmiş olması, *Anonim Gürcü Tarihi*'nde eksik kalan bazı hususların aydınlatılması bakımından önemli bir imkân sağlamaktadır. Bunların tamamı yani söz konusu kitapların hem Gürcüce hem Ermenice uyarlamaları, R. W. Thomson tarafından bir araya getirilmiş ve İngilizceye çevrilmiştir.

Juanser'in *Gürcülerin Kısa Tarihi* ismiyle yayımlanan eseri, XII. yüzyıl Gürcü tarihinin ana kaynaklarından birisidir.⁷ Selçukluların Gürcüler üzerine yönelmesi döneminden itibaren Türk-Gürcü münasebetlerinin yakından takip edilebildiği bu eser, özellikle Kral David devrindeki bilgiler ile büyük kıymet kazanır.

XI-XIII. yüzyıl Türk-Gürcü ilişkileri, yörenin Hristiyan halklarından birisi olan Ermeni kaynaklarında da önemli bir yer tutar. Bunların başında da Stephannos Orbelian tarafından kaleme alınan *Orbelyanlar Tarihi*⁸ ya da bilinen diğer ismiyle *Sünik (Karabağ) Vilayeti Tarihi* gelmektedir. XIII. asır sonlarında S. Orbelian'ın tarihini yazdığı Orbelian ailesi, bölgeye dışarıdan gelmiş ise de ele alınan dönemde hem Gürcü hem de Ermeni ahali için önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Kalabalık bir grup hâlinde gelerek bölgede etkili olan bu aile, zaman zaman Gürcü ve Ermeni siyasî teşekküllerini tehdit edecek olaylara sebep olmuş; ancak kiliseye nüfuz edemediğinden başarıya ulaşamamıştır. Aynı zamanda ileride görüleceği üzere Türk soylu olduğu da iddia edilen bu ailenin sebep olduğu olaylar ile IV. David döneminde Gürcülerin gelişme siyasetini en iyi şekilde ortaya koyan *Orbelianlar Tarihi*, XII. yüzyılda bölgeye intikal eden Kıpçakların

6 Bkz. R. W. Thomson, *Rewriting Caucasian History*, s. 251-308.

7 *Juanser's Concise History of the Georgians* (nşr. R. Bedrosian), New York 1991.

8 Stephannos Orbelian, *Histoire de la Sioune, I-II* (nşr. M. Brosset), Saint-Petersburg 1864-1866.